

HEVERDLE PÉTERNÉ DR. KÖNCSE KRISZTA

PETŐFI SÁNDOR VERSEINEK FOLKLORIZÁCIÓJA FELVIDÉKI NÉPDALOKBAN (1. RÉSZ)

Tanulmányomban szeretném bemutatni, hogyan él tovább a felvidéki népdalokban Petőfi Sándor költészete. Céлом, hogy élményszerűen adják tovább a tanár kollégák a gyerekeknek a költő életművét. Hiszek abban, hogyha helyi értékeket mutatok be, a diákok is kedvet kapnak az író műveinek megismeréséhez. Nagyszüleink idejében az iskolában még sok mindent énekelve memorizáltak a gyerekek, így például a verseket és a szorzótáblát is. Ha ezt a módszert felelevenítjük és Petőfi verseit énekként tanulják meg a mai iskolások is, komplex módon valósul meg a tantárgyak közötti kohézió: a magyar nyelv és irodalomóra, az énekóra és a hagyományörzés nagy találkozássá válik. Arra szeretném biztatni a kedves kollégákat, hogy bátran alkalmazzák az énekelve történő memorizáltatást, mert így jobban rögzül a megtanítandó tananyag; többféle területről támogatjuk meg a tudásanyagot; a gyerekek még évek múlva is vissza fogják tudni idézni a verseket.

PETŐFI SÁNDOR KÖTŐDÉSE FELVIDÉKHEZ

Petőfi Sándor Felvidékhez kötődéséről több adatunk is van: édesanyja, Hruz Mária 1791-ben született a Turóc megyei Liesnón, mely a Felvidék szlovákok lakta része volt, és a XVIII–XIX. században itt élők többségében evangélikus vallásúnak mondták magukat. Petőfi édesanyja később Maglódra került szolgálónak, majd miután Petrovics István mészáros nőül vette, először Szabadszállásra, majd Kiskőrösre költözött a Petőfi család. Itt született meg fiuk: Sándor. Petőfi Sándor élete során többször is megfordult Felvidéken az 1840-es évektől kezdve, és ezekről az utazásairól *Úti jegyzetek* címmel írások jelentek meg a *Pesti Divatlapban* és az *Életképek* folyóiratban. 1845-ben több felvidéki várost felkeresett: Kassát, Eperjest, Rimaszombatot, Késmárkot, Iglót, Rozsnyót és Losoncot, ahol mindig kitörő örömmel fogadták őt a helyiek és ő is otthon érezte magát:

„Eperjes azok egyike, hol első pillanatban otthon voltam. Tudj’isten, olyan kedves város nekem ez az Eperjes; csinos, szép, zajos, vidám, barátságos tekintetű. Olyan, mint egy életteljes fiatal menyecske.” (Petőfi, 1845)

Lőcsén járva nehezményezte, hogy a helyiek többsége már nem beszélt magyarul: „Ennélfogva a nap hátralevő részét a vén Lőcsébe kellett töltenünk, melyben igen sok szép fiatal leányzó szívecskéje dobog ... de nem a magyar nyelvért, s ezért, bármi szépek, nem méltók, hogy róluk többet szóljak. Amelyik leány nekem tetszeni akar, magyar legyen az lelkestül-testestül, különben zsebkendőjét sem emelem fel a földről, ha leesik; de az igaz magyar leányért... oh, azért mindent megtennék, amit csak hősi elszántság tehet... még meg is házasodnám.” (Petőfi, 1845)

Gömörbe utazva Murány várát és a vidéket így dicsérte: „Aki valaha Gömörbe vetődik, nagyot vétkezik maga ellen, ha ezt meglátogatni elmulasztja. Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör s ennek ismét legszebb vidéke Murány. Gyönyörűségesen vadregényes táj. Szép derült nyári délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán hazánk valamennyi várai között legközelebb álltak a felhőkhöz a mindenfelől szédítő meredekségű kőszikla ormon.” (Petőfi, 1847)

Vecseklőn pedig a magyar nóta hangjaira emlékezett szívesen: „Míg itt uszonnáztunk: Csomai Jóska cigánybandája gyönyörű nótákat húzott Lavotta, Csermák s másoktól; s különösen megragadt – melyet most először hallottam – a karancsaljai nóta. Hogyne! Az ég is derült-borult hallatára... egyfelől nap sütött, másfelől eső esett... szóval, magyar nóta, magyar vigalom megtestesülése volt.” (Petőfi, 1845) A karancsaljai palóc nóták egyébként Johannes Brahms német romantikus zeneszerzőt is megihlették, ugyanis a *Magyar táncok* című sorozatában is felhasználta ezekből vett dallamokat (Bereczky, 1990, 79).

PETŐFI SÁNDOR KAPCSOLATA A NÉPDALOKKAL

Ahogy látjuk, Petőfitől nem állt távol a magyar nóta ismerete és szeretete. Az alábbi idézetben maga Petőfi az, aki saját költeményét énekként tanítja meg egy vele utazó leánynak:

„Nagy dereglyén visszaindultunk Pestre. Ez alkalmatosság nagyon olcsó utazási mód volt ugyan, de nagyon is unalmas, mert a hajót az ár ellenében emberek vontatták, s így utunk soká tartott. Mind amellet az éj egy részét, legények és egy pár szolgálatba menő lány által rakott tűz körül elég vidáman töltöttük. Ennek egyike csinos paraszt leány és jó dallos volt, kit Petőfi egy pár népdalára tanított be” (Orlay, 1864, 349). Az Orlay Somától származó – kétségkívül egyedinek mondható – idézet indított arra, hogy tanulmányomban Petőfi költészetének népdalokkal rokon kapcsolatára összpontosítsak. Olyan népdalokat vizsgálok, melyeket Felvidéken gyűjtöttek, és feltehetően Petőfi költeményei voltak az ihletői. A népdalgyűjtésekkel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy sokszor az adatközlő sem tudja, hogy valójában Petőfi költeményeit idézi. Az átalakulás folyamatát pontosan nem ismerjük, de bizonyos megállapításokat tehetünk. Ha az énekest magával ragadja egy szövegrészlet, azt négy sorosra bővíti és strófikussá alakítja. Ha az énekest megihletti egy dallam, „letördeli” róla az idegenszerűséget, nehezebb vagy idegen fordulatokat és a magyar népdalok pentaton hangsorához, dallamfordulataihoz igazítja. Majd a közösség, átvéve az éneket, tovább csiszolja szövegében és dallamában, miáltal az kifejezősége. Petőfinak kb. 80

verse vált népdallá, de ezekből a legtöbb csak egy-egy versszakot vagy sort használt fel az eredeti szövegből. Írásomban kilenc olyan Petőfi költeményt ismertetek, melyek később népdalokként is feltűntek a Felvidéken, és még a XX. századi nagy népdalgyűjtések időszakában is fennmaradtak az adatközlők emlékezetében.

Ezek a felvételek a Zenatudományi Intézet Népzenei Gyűjteményében is meghallgathatóak (ZTI). A legtöbb zenei példa zólyomi gyűjtés eredménye.

Zólyom a XIII. századtól vált szabad királyi várossá és vált a magyar királyok afféle nyári üdülőhelyévé a mohácsi csatáig. 1554-ben itt született Balassi Bálint reneszánsz költőnk. A Rákóczi-szabadságharc után az Esterházy család birtoka lett és az 1848-as események után veszítette el szabad királyi városi rangját. A megye lakosságát Fényes Elek 1847-ben 88 130 főre becsülte, és többségében szlovákok lakták. Petőfi Sándor az 1839/40-es tanévben rövid ideig a szomszédos selmecbányai Evangélikus Líceum poétika osztályába járt, ily módon különösen is fontosnak tekinthetőek a zólyomi népdalgyűjtésekből származók.

PETŐFI SÁNDOR NÉPDALLÁ VÁLT KÖLTEMÉNYEI A FELVIDÉKEN

A VIRÁGNAK MEGTILTANI NEM LEHET

Első példám Petőfi Sándor *A virágnak megtiltani nem lehet* című verse.

A vers 1843-ban Debrecenben íródott. Ahogy a népdalokból ismert, úgy itt is természeti képből kiindulva festi le a költő lírai énjének érzéseit: a virág a szerelem metaforája lesz. Már első olvasatra feltűnhetnek a népdalokból ismert megszólítások: kedves babám, gyöngyvirágom, boldogságom csillaga, szívem gyöngye. Egynemű érzelmet fejez ki: a féltékeny, halálos szerelemről ír művében. Minden versszak egy-egy gondolati egységet képez, ugyanazt a gondolatot viszi tovább – ráérősen építkezve –, lassan görgetve, versszakról versszakra; más-más képekkel ugyanazt az érzelmi állapotot írja le.

Népdalként több felvétel is megtalálható a ZTI honlapján, a Zólyomból valót ismertetem. A népdal első versszakában csak egy szó eltérés van: nyíljék helyett nyíljon. A második versszakban fél sort írt át az énekes: *szép lelkednek, mely világít szerényen*. A dal zeneiségéről elmondhatjuk, hogy a dallamvonal kiugrik a 2. sor elején, éppen ott, ahol ez a szöveg: *hogy ne nyíljon – ezt a jelenséget zenei szövegfestésnek nevezzük*. A virágnak, vagyis a szerelemnek nem tudjuk megtiltani, hogy kinyíljon; a dallamnak sem tudjuk megtiltani, hogy éppen itt szökjön egy nagy ugrással a magasba, mintha csak most kelne életre. Ugyanezzel a jelenséggel találkozunk majd az utolsó sorban is: a *virítani kénytelen* szavaknál.

*A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.*

*Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára
Tündér orcád tejből úszó rózsája:
Bujdosója lennék a nagy világnak,
Vagy odaadnám magamat a halálnak.*

*Kedves babám, megláttalak, szeretlek!
Szeretője lettem én szép lelkednek –
Szép lelkednek, mely mosolyog szelíden
Szemeidnek bűvös bájós tükrében.*

*Ragyogi reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
Hogy az isten áldja meg a lelkedet.*

*Titkos kérdés keletkezik szivemben:
Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?
Egymást úzi bennem e két gondolat,
Mint ősszel a felhő a napsugarat.*

Debrecen, 1843.

A vi - rág - nak meg - til - ta - ni nem le - het,
Hogy ne nyíl - jon, ha jön a szép ki - ke - let.
Ki - ke - let a lány, vi - rág a sze - re - lem,
Ki - ke - let - re vi - rí - ta - ni kény - te - len.

1. ábra: A virágnak megtiltani

ERESZKEDIK LE A FELHŐ

Petőfi Sándor *Ereszkedik le a felhő* című verséből két olyan népdalfelvételt mutatok be, melyek más-más dallamra íródtak. A nyolc szótagos sorokból álló, páros rímű versben a lírai én a fülemüle, aki szerelmének énekel egy bús dalt. A verset már 1848-ban megzenésítve hallhatta a közönség Egressy Béni átíratában, ugyanis Rossini *Sevillai borbély* című operájának második felvonásában található egy éneklecke-jelenet, amelyben – a kor szokásainak megfelelően – népszerű kortárs dalokat illesztettek be. A Nemzeti Színház február 9-ei előadásán Wolf Károly tenorista énekelte el először, majd később mások is.

*Ereszkedik le a felhő,
Hull a fára őszi eső,
Hull a fának a levele,
Mégis szól a fülemüle.*

*Az óra jó későre jár.
Barna kis lány, alszol-e már?
Hallod-e a fülemilét,
Fülemile bús énekét?*

*Záporosó csak úgy szakad,
Fülemile csak dalogtat.
Aki bús dalát hallgatja
Megesik a szíve rajta.*

*Barna kislyány, ha nem alszol,
Hallgasd, mit e madár dalol;
E madár az én szerelmem,
Az én elshajtott lelkem!*

Cseke, 1846.

Az első népdalváltozat Zólyomból származik. Az előadó a Petőfi-vers minden versszakát – szöveg-változtatások nélkül (egyetlen szó eltéréssel) – éneklie el az 1960-ban rögzített felvételen, mely nagyon közelít az Egressy Béni-féle dallamhoz, vagyis inkább műdalnak mondható. Ezt a tényrt erősítik meg a dallamban szereplő nagy ugrások és félhanglépések, négy sor helyett ötsoros dalmot kapunk. Az adatközlő előadásmódja – a lejegyzés alapján – tempo giustonak (feszés) tűnhet, de ha meghallgatjuk a felvételt, inkább rubato (szabadon) módon kell énekelni. A zenei szöföfésre is felhívom a figyelmet, ugyanis amikor a fák lehulló leveléről szól a dal, egy magasba felnyúló – népdaloknál szokatlanul nagy ugrás után – lefelé csordogálnak a hangok, majd a fülemüle éneke ismét visszarepít minket a magasba.

A másik felvétel Medveshidegkútról (Nógrád vármegye, határ menti felvidéki település) való 1985-ből, tehát 25 évvel későbbi, mint a zólyomi. Itt utalnék vissza arra a korábban kifejtett gondolatra, hogyan alakítja át a népi érzék a műdal nem magyar karakterhez illeszkedő dallamvilágát: eltűnnek a nagy ugrások, megszűnnek a félhanglépések, megmarad a négysoroság, a második és harmadik sor ugyanazzal a dallammal szólal meg. Ez rendkívül szép példája a dallamok letisztulási folyamatának.

TÁVOLBÓL

Petőfi *Távolból* című verséből is kétféle népdalváltozatot mutatok be, mindkettőt Zólyomban rögzítették.

*Kis lak áll a nagy Duna mentében;
Oh mi drága e lakocska nékem!
Könnyben úszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem reája.*

*Bár maradtam volna benne végig!
De az embert vágyai vezérlik;
Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
S odahagytam őslakom s anyámat.*

*Kínok égtek a szülőkebelben,
Hogy bucsúmnak csókját ráleheltem;
S kínja lángi el nem aluvának
Jéggyöngyétől szeme harmatának.*

*Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
Oh, ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába.*

*Szép reményink hajnalcsillagánál
A jövőndő tündérkert gyanánt áll,
S csak midőn a tömkelegbe lépünk,
Venni észre gyászos tévedésünk.*

*Engem is hogy csillogó reményem
Biztatott csak, minek elbeszélnem?
S hogy mióta járom a világot,
Bolygó lábam száz tövisre hágott.*

2. ábra: Ereszkedik le a felhő – Zólyom

3. ábra: Ereszkedik le a felhő – Medveshidegkút

...Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlök mit izejnek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Útazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse –
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szíve szegénynek!

Pozson, 1843.

A vers az otthon és édesanyja iránti vágyódásából született, drámaisága csak az utolsó versszakban mutatkozik meg: ne tudja meg az anyja, mily nyomorban él fia.

Az első adatközlő csak két versszakot énekel és elmeséli a felvételen, hogy ezt az éneket hitoktatójától tanulta, aki harmóniumon kísérte magát. A dallam műdalként vált népszerűvé, szerzője Bognár Ignác (1810–1883), aki a Pesti Nemzeti Színház tenoristája volt. Ez lehet az oka annak is, hogy a dallam erősen emlékeztet minket W. A. Mozart *Varázsfuvola* című operájából Tamino képáriájára: a mesterkéltnagy ugrással való nyitás után a második sor megismétlődik egy hanggal lejjebb is; az utolsó sora hármashangzat-felbontásokkal él.

A második változatban, bár ugyanonnan való – és csak egy év különbséggel rögzítettek –, érződik, hogy a dallam kezd „megszelídülni”: kisebb ugrásokat használ, kerüli a hármashangzat-felbontásokat.

4. ábra: Kis lak áll a nagy Duna mentében

5. ábra: Kis lak áll a nagy Duna mentében

HEGYEN ÜLÖK

A *Hegyen ülök* kezdetű Petőfi-vers elsősorban hangszeres népzeneként – széki lassúként – élt tovább, vált népszerűvé a népzeneészek körében. A versből leginkább az utolsó versszak ihlette meg a népdalszerzőket annak ellenére, hogy a lírai én minden versszakban valamilyen természeti képpel azonosítja bánatát. Petőfi verse így szól:

*Hegyen ülök, búsán nézek le róla,
Mint a boglya tetejéről a gólya.
Lenn a völgyben lassu patak tévedez,
Az én fáradt életemnek képe ez.*

*Elfárasztott engemet a szenvedés.
Be sok búm volt, örömem meg be kevés!
Bánatomból egy nagy árvíz lehetne,
Örömem kis sziget lenne csak benne.*

*Fenn a hegyen, lenn a völgyben zúg a szél,
Közölget az időjárás ősz felé;
Ősszel szép csak a természet énnekem,
A haldokló természetet szeretem.*

*Tarka madár nem fütyörész az ágon,
Sárgapiros levél csörög a fákon,
Innen-onnan lehull a fák levele...
Bárcsak én is lehullanék övele!*

*Holtom után vajjon mi lesz belőlem?
Vadfa lenni szeretnék az erdőben;
Ott lenne az én számomra jó tanya,
Egész világ engem ott nem bántana.*

*Szeretném, ha vadfa lennék erdőben,
Még inkább: ha tűzvész lenne belőlem;
Elégetném ezt az egész világot,
Mely engemet mindörökké csak bántott.*

Pest, 1845.

Írásomban ismét két népdalt hasonlítok össze a verssel, az első Nagybodakról (Pozsony vármegye, Dunaszerdahely közelében) való. A népdal kupolás szerkezetű, mivel a középső sorokban magasabban jár a dallam, az utolsó sor pedig vissza-
 utal a kezdésre. Karaktere tempo giusto.

A második változatot Füleksávolyon (Nógrád vármegye, Losonc mellett) rögzítették. Ez is kupolás szerkezetű dallam, de ennek előadásmódja rubato és közelebb áll a széki lassú variánsokhoz.

6. ábra: De szeretnék (Nagybodak, Felvidék)

7. ábra: De szeretnék (Füleksávoly, Felvidék)

ZÖLD MARCI BALLADÁJA

A soron következő vers Zöld Marci balladáját énekli meg.
 A Petőfi-vers így hangzik:

*Négyágú épület, amely be sincs fedve,
 Mely akasztófának vagyon keresztlve,
 Akasztófa mellett hollók károgása,
 Nem volt Zöld Marcinak hét országban mása.*

*Pej csikó szájában fényes acélzabla,
 Hányta a szikrát, ha a csikó harapta.
 Rajta, Zöld Marci, te futottál, röpiültél,
 Mint a lobogó láng, kit elkapott a szél.*

*Ugyancsak megteszi!... Marci, hol vehetted
 Lobogó gatyádat, lobogó ingedet?
 Szép menyecskék varrták fehér patyolatból,
 Csók lett érte díjak piros ajakadról.*

*Szép legény volt Marci, szerették a lányok.
 Ha én utánam is annyian volnának!...
 Amerre Marci járt, volt harang szólása,
 Sok szerelmes szívnek hangos dobogása.*

*Minek volt sarkantyú kordován csizmáján?
 A szép szó is fogott sörény paripáján.
 Nem is a ló, hanem hát a tánc számára
 Verette a csengőt csizmája sarkára.*

*Rátermett a táncra Marci, nem tanulta;
 De őtöle sokan tanulhattak volna.
 Betért a csárdába, ha szólt a muzsika,
 S szilaj kedvvel amugy magyarán megrakta.*

*Nem kívánczolt ő Bakony erdeibe,
 Oda csak a félénk tolvaj rejtetik be,
 Bokrok közé búvik, onnan ugrik elő,
 Ugy ragadja torkon, aki arra menő.*

*Marcinak Hortobágy volt rendes tanyája,
 Hortobágy, a puszták óriás királya,
 Kiállt az országút síkjára, s az utas
 Száz lépésről látta, hogy majd lesz ne-mulass.*

*Ha gazdag utas jött, Marci így kiáltott:
 „Ide az erszénnyel, ha nem kell halálad!”
 Ha szegény utas jött, ezt mondta szívesen:
 „Nesze az erszényem, s áldjon meg az isten!”*

*Fegyverneki puszta, fegyverneki puszta
 Szegény jó Zöld Marci halálát okozta,
 Négyágú épület volt halálos ágya
 S temetési dala varjak károgása.*

Pest, 1847.

Petőfi verse 1847-ben íródott, de tudjuk, hogy két évvel korábban már egy teljes drámát írt Zöld Marciról, amit végül a Nemzeti Színház nem mutatott be, ezért a szerző haragjában elégette kéziratát.

A népballadát Ghymesen (Nyitra vármegye) rögzítette Kodály Zoltán 1906-ban. Ebben a változatban Zöld Marci történetét a szeretője szemszögéből ismerjük meg. A dallam régies, dór hangsorú, parlando (elbeszélve) előadásmóddal éneklendő.

A ballada teljes szövege így szól:

*Addig gyűj el én Mártonom
Míg a szösöm le nem fonom
Ha el nem gyüsz akkorára
Mást kötök föl a rokkára.*

*Már harmadik orsóm járja
Szívem a szívedet várja
Gyere Marci bebucsájtak
Jaj, de tiszta szívbül várlak.*

*Zárott ajtóm nyitva tartom
Szép galambom bebucsájtom
Teszek széket leöltetlek
Vetek ágyat lefektetlek.
Igyunk, együnk ha jól lakunk
Míg regvelig jól alhatunk.*

*Burónyi látom az eget
Egy terhes felhő fenyeget.
Fúj a szellő Fegyvernektű
Reszketek a mennykövektű*

*Kértem Marcit az egekre
Hogy ne menjen Fegyvernekre.
De nem hajlott kérésemre
Bánatot hozott szívemre.*

*Megengedjél szép angyalom
Nem hibábó cselekedtem
Megtámadt egy ellensigem
Elvesztettem reminysigem.*

*Mikor a vigbúcsút vette
Száját az én számho tette
Úgy csólkolt meg utoljára
Úgy ült fel a lovára.*

*Háromszor tért lova vissza
Hogy hordozta ide s tova
Tán érzette szerelmünköt
Szerencsétlen esetünköt.*

*Ha Zöld Marcim veszni talá'
Ragadj el engem is halá'
Mert nála nélkül az illet
Már énnekem csak ítélet.*

(ZTI)

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of lyrics: 'Agy-gyig gyűj el, én Már-to-nom, Míg a szö-szöm le nem fo-nom.' The second staff contains the melody for the second line: 'Ha e' nem gyüsz ak-ko-rá-ra, Mást kö-tök föl a rok - ká - ra.' The notation includes treble clefs, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C) which is equivalent to 2/4.

8. ábra: Zöld Marci balladája

Zöld Marci alakja azért is ragadhata meg Petőfi képzeletét, mert a társadalomból kirekesztett, szegénynek született, a gazdagokat kifosztó betyár alakjával azonosulhatott lírai éneje. A vatesz költő mindvégig küldetésének érezte és felvállalta a társadalmi osztályok közötti harcokat, ezért is foglalkoztathatta őt ilyen mértékben Zöld Marci személye.

Írásom első felében öt olyan Petőfi-verset mutattam be, melyekből több népdal is született és kifejezetten olyan változatokat, melyeket Felvidéken gyűjtöttek. Írásom második részében további négyet ismertetek.

A tanulmányi bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Petőfi Sándor összes költeményei (2004). Budapest, Osiris Kiadó.
- Petőfi Sándor (1845): *Úti jegyzetek. 1845.* [Url: https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html](https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html) (Letöltés ideje: 2023. július 5.)
- Petőfi Sándor (1847): *Úti levelek Kerényi Frigyeshez. 1847.* [Url: https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html](https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html) (Letöltés ideje: 2023. július 5.)
- Petőfi Sándor (1845): *Úti jegyzetek. 1845.* [Url: https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html](https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html) (Letöltés ideje: 2023. július 8.)
- Berczky János (1990): *Brahms hét magyar témájának forrása.* In: Zenetudományi Dolgozatok 1990–1991. MTA Zenetudományi Intézete, Budapest, 79
- Orlay Soma (1864): *Adatok Petőfi életéhez II.* In: Budapesti Szemle XIX. kötet 37–38. szám, 349.
- ZTI: A Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteményének adatbázisa: <https://zti.hungaricana.hu/hu/> A kottagrafika Sajó József munkája, több népdal saját lejegyzésű.
- Kerényi Ferenc (2008): *Petőfi Sándor élete és költészete.* Budapest, Osiris Kiadó.